

ב"ה

**'דבריהם הם זיכרונם'**

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם  
נתנאל אוירבך

**ב' שבט**

**הרב מנחם מנדל קרוכמל**

**חרם צרכנים**

בתאריך ב' בשבט חל יום פטירת הרב מנחם מנדל קרוכמל, שנפטר בתאריך זה בשנת תכ"א (1661). הרב נולד בקרקוב והיה תלמידו של הרב יואל סירקיש, מחבר הפירוש 'בית חדש'. בצעירותו התמנה לדיין וראש ישיבה בעיר קרקוב, ולעת זקנותו כיהן כרב העיר ניקלשבורג והגלילות. תשובות רבות השיב הרב, שהתאספו בשו"ת 'צמח צדק', כאשר נוהגים לציין 'הקדמון', כדי להבדיל בין ספר זה לספר זהה של הרב מנחם מנדל שניאורסון מחב"ד, שאף לו יש שו"ת הנושא אותו שם. תקופת פעילותו של הרב הייתה בצל פרעות אכזריות שפקדו את הקהילות היהודיות, כפרעות הקוזקים ופרעות ת"ח-ת"ט.

בתשובותיו ישנן עדויות מרתקות לאותה התקופה. בין תשובותיו אלו, מצויה תשובתו התקיפה אודות חיוב השתתפות הקהילה בהוצאות ממוניות לתפיסת הפורעים, גם כשהדבר כלול במתן שוחד והעמדתם לדין בערכאות של גויים, על-אף האיסור שבדבר:

נכון הוא שאותן הוצאות היתירים על הרגיל, כגון שכר מליצות ושחדים יתנו מתוך הקהל כדי לגדור הפרצה, שאם הם לא יהיו נוקמים מן הרוצח יהיה דמן של בני ברית ח"ו כהפקר ויוסיפו לעשות כאלה ח"ו, והרי כל עוברי דרך בסכנה זו הם. לכך צריכין כולם לסייע לזה. וכן נהגנו פעמים הרבה ועשינו עם פרנסי הדור שהיו מעמידים גואלים לרדוף אחר הרוצחים, ואפילו לפעמים כשהיינו יודעים שלא נוכל להוציא מכוח אל הפועל להינקם מן הרוצח אפילו הכי היינו מעמידים גואלים לרדוף אותם בדין כדי שיהא מפורסם שאין דמן של בני ברית הפקר.<sup>1</sup>

שנים רבות לאחר כתיבתה, שימשה תשובה זו פוסקים שונים שהביאו ממנה הוכחה שמוטל על הציבור להשתתף בהוצאות כלכליות הכרוכות בתפיסת הנאצים ועוזריהם. תשובה נוספת המשקפת תקופה זו, היא תשובתו בעניין זכות ההצבעה.<sup>2</sup> בעקבות הפרעות, הוכרחו יהודים רבים להימלט ממקום מגוריהם ולנדוד לקהילות יהודיות שונות. לא תמיד זכו פליטים אלו לקבלת פנים נלהבת, התושבים הוותיקים חששו שמא הללו יפלו למעמסה על הקהילה, ואף חששו שמא ישתלטו על מוסדות הקהילה. מפני כך נכבדי הקהילה ביקשו לשנות את תקנון זכות ההצבעה המקובל, שכל מי שנותן מס קבוע יש לו זכות הצבעה. לטענתם רק מי שמשלם סכום גבוה של מס יש לו זכות הצבעה. הרב קרוכמל פסק לטובת העניים, שכן בזמן המקדש היה העני מביא קורבן עוף ואילו העשיר הביא בהמה, ובכל-זאת נאמר על קורבנו של העני 'אִשָּׁה רִיחַ נִיחַח לַה', "לומר לך אחד

<sup>1</sup> שו"ת צמח צדק (סימן קיא).

<sup>2</sup> שו"ת צמח צדק (סימן ב).

# 'דבריהם הם זיכרונם'

## תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

ב"ה

המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוון את ליבו לשמים". בצוואתו מתאר הרב שעשירי הקהל התקיפים לא קיבלו את דבריו ודאגו למרר את חייו.

בהיותו רבה של ניקלשבורג, תיקן הרב תקנות רבות בענייני הנהגת הקהילות, שאחת מהמפורסמות היא תקנתו למניעת הפקעת מחירי הדגים.<sup>3</sup> באותה העת, סוחר הדגים הגויים העלו את המחירים. הם ניצלו את העובדה שהיהודים קונים דגים לכבוד שבת אפילו במחיר רב. ראשי הקהל שראו את עליית המחירים הבלתי מוצדקת, גזרו שהיהודים אפילו האמידים ביותר אינם רשאים לקנות דגים במשך חודשיים.

הרב קרוכמל נשאל, האם כדין עשו ראשי הקהל למנוע את רכישת הדגים, הרי מכבוד ועונג שבת לקנות דגים ולאוכלם בשבת, ועוד שאין הפסד שיקנו ביוקר רב, שהרי כל מזונותיו של אדם קצובים מראש-השנה חוץ מהוצאת שבת וימים טובים?

הרב נתן גיבוי הלכתי לתקנה הציבורית כדי שהחרם יוביל להורדת מחירים. בדבריו הוא מסתמך על דברי המשנה בכריתות,<sup>4</sup> שם מובא שילדת חייבת להביא לבית המקדש קורבן שני תורים או שני בני יונה, המכונים 'קני יולדת'. אישה שלא הביאה קורבן עד ללידתה הבאה, חייבת להביא קורבן כמספר לידותיה. לעתים קרה שילדות המתינו עם הקורבנות עד לאחר כמה לידות, וכך אירע שהיו צריכות להביא כמה קורבנות בבת אחת.

במשנה מסופר שפעם אירע שבשל הביקוש הרב לקורבנות מצד היולדות האמירו המחירים עד שעלות מחירי קניי היולדות בירושלים הגיע לדינר זהב, ולא יכלו יולדות עניות להביא את קורבן ולהיטהר. כששמע על כך רבן שמעון בן גמליאל הוא חידש 'הוראת שעה', ופטר את היולדת מהצורך להביא קורבן עבור כל לידה ולידה, והתיר לה לפטור את עצמה בקורבן אחד עבור כל הלידות. כתוצאה מכך, בתוך לילה ירד הביקוש, מה שהוביל להוזלת מחירים.

הרב קרוכמל הוכיח ממקרה ייחודי זה שאפילו בדיני תורה יש להקל בגלל יוקר המחירים, קל-וחומר בקניית דגים לכבוד שבת, שעונג שבת אינו מהתורה, ואם הדגים התייקרו באופן כזה שהעניים אינם יכולים לקנותם לכבוד שבת, עת לעשות לה' הפרו תורתך, וראוי לעשות חרם כזה לכמה שבועות כדי להוזיל את המחירים. תשובה זו התפרסמה והובאה להלכה ע"י גדולי הפוסקים,<sup>5</sup> אך יש לציין שלא הכל הסכימו לחידושו זה.

<sup>3</sup> שו"ת צמח צדק (סימן כח).

<sup>4</sup> כריתות (פ"א מ"ז).

<sup>5</sup> מגן אברהם (או"ח סימן רמב ס"ק א); פרי מגדים (שם) אשל אברהם ס"ק א).